

גליון מס' 227

מאור ההלכה מורנו ראש הכולל הרה"ג רבי אליהו עזריאל שליט"א

הדלקת מערכת החמצן של דגים בשבת ע"י גוי או ע"י ישראל

שאלה: מי שיש לו אקווריום גדול במרפסת, כשתי מטר, ושולש מאות ליטר מים, ומאות דגים, מינים ממינים שונים, בשווי אלפי שקלים, ובזמן האזעקות (כליל שבת פורשת בהעלותך תשפ"ה) נפל החשמל של מערכת החמצן של הדגים, והדבר ידוע שתוך שלש שעות ימותו הרבה דגים, בפרט לפי המצב שם שהם דחוקים, האם מותר לומר לגוי להדליק הכפתור של החשמל של אותה מערכת, או איד שמאל, או ע"י בנו הקטן.

א. תשובה: נראה שיש להתיר לומר לגוי להדליק הכפתור עבורם, שהרי התירו אמירה לגוי במלאכה דאורייתא משום צער בעלי חיים, וכמו שכתבו הטור ומרן הש"ע (סי' שה ס"ב), שמוותר לומר לגוי לחלוב הבהמה משום דצער בעלי חיים דאורייתא. וכן פסק בחזון עובדיה (שבת ד. עמ' קיב ס"ד). ע"ש. והכא נמי בודאי איכא צער בעלי חיים, שהרי בסוף מתים מרוב צער. וכל שכן לפי מה שתפסו רוב האחרונים שאין בהפעלת מכשיר חשמלי בשבת, שאין בו חוט להט או גוף חימום, איסור מה"ת, אלא איסור מדרבנן, וכמו שכתב בשו"ת יביע אומר (ח"ח חא"ח ריש סי' לח), ובחזון עובדיה (שבת ו. עמ' קו ד"ה אגב), ודלא כדעת החזו"א (סי' לח אות ב), שיש בהפעלת מכשיר חשמלי איסור תורה משום בונה. ע"ש. וא"כ בנידו"ד הו"ל שבות דשבות. ויש להתיר גם מצד שיש בזה הפסד מרובה, שהרי התירו שבות דשבות במקום הפסד מרובה, כמבואר בש"ע ובאחרונים (סי' שז ס"ה). ושו"ר שכבר נשאל כיצא בזה הגאון רבי יצחק זילברשטיין בקובץ ווי העמודים וחשוקיהם (ג. סימן ג עמ' ג יג הלאה), במי שיש לו אקווריום עם כמה דגים גדולים ויקרים, ובשבת בבוקר נפל החשמל בדירה, ואם זה ישאר כך עד מוצאי שבת, הדגים לא יאכלו וימותו, האם מותר לומר לגוי שידליק החשמל. והשיב, שיאמר לברכי ברנז. ע"ש. אבל לפי האמור הדבר פשוט להתיר אמירה לגוי במקום צער בעלי חיים, וכפשט דברי הש"ע המפורשים להתיר חליבה ע"י גוי. וכ"כ כהלכה רבי גד יודי בספר הליכות שבת (ח"ח עמ' קיט ס"ח) כדל האמור לעיל.

התירו איסור דרבנן ע"י ישראל להציל מצער בעלי חיים

ב. ונראה עוד, שאם לא מצא גוי רשאי להדליק הכפתור בעצמו, ובפרט בשינוי, שהרי התירו לחלוב בהמתו על גבי קרקע, שהחלב הולך לאיבוד, כדי שלא תצטער מירביו חבלה, וכמו שהעלה בחזון עובדיה (שבת ד. עמ' קיג) ע"פ הגמ' בשבת (קלה), ומרן בש"ע (סי' של ס"ח), שכן הנהול דן בשומנה חודשים, אמו שמוזה עליו ומניקות, מפני צער החלב שמצטרה, ותיקיא בעצמה יכולה להוציא החלב בידיה שמצער אותה. ע"ש. והרי דברים ק"ו, ומה מלאכה שאין צריך לגופה חמירה משאר שבותין, התירו משום צער בעלי חיים, כ"ש שאר איסורי דרבנן, וכמו בנידון ידין שהפעלת מכשיר חשמלי אינו אסור אלא מדרבנן.

התירו לטטול מוקצה משם צער בעלי חיים במקום הכרח

ותדע עוד, שהרי בהמה שנפלה לאמת המים והמים עמוקים שאינו יכול לפרנסה במקומה, מביא כרים וכסתות ומנחי תחתיה, משום דאתי צער בעלי חיים דאורייתא, ודחי איסור ביטול כלי מזהיננו דרבנן. (שבת קכח). וכן פסקו הטור ומרן הש"ע (סי' שה ס"ט). אבל אם אינו יכול להצילה בכרים וכסתות, כתב האליה רבה (ס"ק יח), שמותר להעלותה בידיים, שגם זה אינו אלא איסור דרבנן. (שליט הגבורים דף נא ע"א אות ג וריא"ת ומו"ה). ודלא כהמ"א (סי' קא), דאישתמיטתיה כל דברי הגדולים הנ"ל. עכת"ד. וגם בחזו"ע (שבת ג. עמ' קכב). הביא עוד כמה פוסקים להקל בזה, ועפ"ז כתב, שמותר ליטול האקווריום במקום שההמה גורמת צער בעלי חיים לדגי הנוי. ע"ש. ואין דבריו צריכים חיזוק לפסוק להקל בזה, חדא, דמוקצה דרבנן, וספיקא דרבנן לקולא, וכמו שכתב כיו"ב מרן הב"י (נ"ד רעט סוף סי' ט), ועוד, שהרי יש כמה ראשונים מפורשים להקל, ואפשר פלוגתא לא בפושטין, כי נודע מש"כ מהרי"ק (סי' צד), והו"ל בהגהת הרמ"א לש"ע (חומ"ס סי' כה סוף ס"ב), שאם נמצא לפעמים תשובת גאון ולא עלה זכרונו על ספר, ונמצאו אחרים חולקים עליו, אין צריכים לפסוק כדברי האחרונים, שאפשר שלא ידעו דברי הגאון, ואי הוי שמעי לה, אין הדרי בהו. ע"כ. ומסתמא המג"א לא ראה דברי הראשונים שהתירו, שהרי לא הביאם, וכמו שכתב הגא"ד דאישתמיטתיה דברי הגדולים הללו. ודון מינה ואוקי באתרין, שאם אינו מוצא גוי, יכול להדליק בעצמו החמצן עבור הדגים, משום צער בעלי חיים דאורייתא. ובפרט כשעושה כן בשינוי, כלאחר ידו, וכמבואר במתני' שבת (צב.) המוציא כלאחר ידו פטור. אבל בידו השמאלית לא חשיב שינוי, כיון שדרך לעשות בשמאל ג"כ, ורק לענין כתיבה אמרינן בגמ' שבת (קג.) שהכותב בשמאלו פטור, משום שצריכה להיות כתיבה תמה, ודרך אדם לכתוב בימין, וכמו שהעלה בחזון עובדיה (שבת ד. עמ' קכו ס"ז). ע"ש. ובהו אפילו לדעת החזון איש שהדלקת מכשיר חשמלי אסור מה"ת, הכא שעושה בשינוי להציל מצער בעלי חיים שרי. וה"ה אם ידליקו הכפתור שני אנשים יחד, כדק"ל (בשבת צג.) "בעשותה", יחיד שעשאה חייב, שנים שעשאה פטורים.

איסור דרבנן ע"י קטן באקראי

ג. ונראה שזה עדיף מאשר יאמר לבנו הקטן להדליק החשמל עבור הדגים, דלא מבעיא למאי דק"ל שלכתחלה אין לומר לקטן לעשות איסור דרבנן אפילו באקראי, וכמבואר בדברי מרן הראש"ל בליות חן (עמ' רנא), ובהליכות עולם (ח"ד עמ' רצו ס"ב). ע"ש. (וע"ע בספר משאת אליהו שבת סי' לג.) וא"כ מה יועיל לומר לו, הרי אם אסור אסור, והכא שרי אפילו ע"י עצמו. אלא אפילו למאן דשרי אמירה לקטן באיסור דרבנן באקראי, אין זה אלא הליכה שאסור ע"י גדול, וההכרח לא יגונה, אבל הכא שאפשר לעשות ע"י גדול, לשי' להצנע מן המצב בשמאל ע"י קטן, כי יש לחוש לזינוכו, שיטעה לחשוב שעושים על ידו מה שאי אפשר לעשות ע"י גדול, וכעין שכתב הרמב"ם (בפ"ב מלכות שבת ה"ג), שכאשר התירו לחלל שבת לצורך פיקוח נפש, לא עושים ע"י קטנים, "שלא תהא שבת קלה בעיניהם".

ד. העולה מן האמור, שמי שיש לו אקווריום גדול ובו דגים רבים, ונפל חשמל מערכת החמצן של הדגים, והדבר ידוע שתוך שלש שעות ימותו הרבה דגים, מותר לומר לגוי להדליק הכפתור של החשמל של אותה מערכת. ואם אין מצוי שם גוי מותר לו להרים הכפתור עבורם, ובפרט בשינוי. והסכים עמי הגאון המופלא רבי גדעון בן משה שליט"א.

זריקת פתילות של מצוה לאשפה

שאלה: האם מותר לזרוק לאשפה פתילות שהדליקו בהם נר שבת.

תשובה: הנה מבואר באבודרהם (ותוכה) שדין פתילת של שבת, הוו כדין תשמישי מצוה שנוקין, ולא דמו לשמן ופתילות של חנוכה. ועפ"ז כתב הגאון רבי יצחק זילברשטיין בקובץ ווי העמודים וחשוקיהם (לה, עמ' סט אות טו), שפתילות שהדליקו בהם נרות בערב שבת, מותר לזרוקם לאשפה. וזו מיהו מסתברא שלא יורקם לאשפה כמו שהם, אלא אחר שיעטוף אותם בנייר או יניחם בשקית ניילון, שהרי מבואר בש"ע (סי' כא), שתשמיש מצוה נזרקין, רק שלא יזה דרך בזיון. וכ"כ כיו"ב הרמ"א בדרכי משה ובהגה לש"ע (סי' ערה) בשם הרקפת, שיש לכסות הקטנים שלא יהיו ערומים בפני הנרות, משום בזיוי מצוה. וכ"כ בחזון עובדיה (שבת א. עמ' רנ ס"ה). ע"ש. ולפ"ז יש לומר שאין לזרוק הפתילות שנשארו מההדלקה דרך בזיון לאשפה אלא אחר שיעטף אותם בנייר או בניילון. וגדולה מזו כתב בכח"כ (סי' רצו אות יא), שיש לזרוק בכל דבר שנעשה בן מצוה או שבירך עליו שלא יזרקנו לאשפה אלא יציניענו עד שיתיישב ויסיקנו דרך כבוד. ע"ש. ומיהו אין זו אלא משנת חסידים, ומדינת מותר לזרוקן לאשפה, רק שיהיה דרך כבוד ולא דרך בזיון, וכנ"ל.

אלא שראיתי בשש"כ (ח"ב פרק מג ס"ק ריח) שכתב בשם הגרש"ז אורבך דשאני הכא בנר הדלוק שאין בו קדושה אלא הנר בא להנאתו ושלא ישל בעץ ואבן. והוראה שמותר לעשות כל תשמיש של חול כנגד הנר. ע"כ. (וכ"ה בילקוו"י שבת כרך א ח"ב סי' רסד סט"ו עמ' שכא). ולא זכיתי להבין, הא סו"ס אסרו לעשות כנגדו תשמיש בזיון, וכמו שכתב גם בשש"כ שם (עמ' נו סמ"א) בשם הרמ"א הנ"ל, שאין להפשיט הקטנים לאורם. וגם בשו"ת אור לציון (ח"ה פרק לו) כתב עפ"ד הרמ"א הנ"ל, שבפני נרות שבת, שאין להחליף לו חיתול אפילו אם חלקו עם גדלים, ואם שמחוללים לו מסתירה עם הגב באופן שלא נראה התינוק לנר, אין חשש. ע"כ. וזה דלא כמו שכתב בשו"ת תפלה למשה (ח"ג סי' ל סוף אות א), להקל להחליף חיתול לתינוק בפני נרות שבת, כיון שאינו אלא רגע כמימריה, ואין בזה בזיון כמו אם עומדים שם ערומים זמן ארוך. ע"כ. ובמהכ"ת לא ידעתי מנא ליה שכל הקפידא דוקא לעמוד שם זמן ארוך, הא סתמא דמילתא משמע אפילו זמן מועט, כיון שסוף סוף אין זה כבוד לדבר מצוה. וא"כ אמאי יהיה מותר להשליך הפתילות לאשפה דרך בזיון. **ולכן הנוכח להניח הפתילות שהדליקו בהם לכבוד שבת או יו"ט, בשקית או בנייר, ורק אז להשליכם לאשפה, כי אז אינו דרך בזיון.**

ברכה על תפוחי אדמה של בורקס עם קליפת דגן להחזיק

שאלה: מי שרוצה לאכול רק תפוחי אדמה המבושל שבתוך הבורקס, והוא מסיר את הדגן שעל התפוחי אדמה, ונשאר כמו קליפת דגן על התפוחי אדמה להחזיק, האם מברך בורא מיני מזונות או בורא פרי האדמה.

א. תשובה: בגמ' ברכות (לו.) רב ושמואל דאמרי תרווייהו כל שיש בו מחמשת המינים מברכים עליו בורא מיני מזונות. וכתבו התוספות (ד"ה כל שיש), דהני מילי שעושין אותו כדי שיטעור הלב, אז צריך לברך בורא ממ"מ, אבל אם לא עשה בעלמא אינו צריך לברך בורא ממ"מ. ע"כ. וה"ה כשעשוי רק להחזיק, וכמו פשטק מרן בש"ע (סי' ריב ס"ז) וז"ל: מרקחת שמוניחין על ריקקין דיקים, אותם ריקקין הוו טפילה למרקחת, שהדבר ידוע שאין מתכוונים לאכול לחם. ע"כ. ונקודת טהור דבי' בשם הכל בו, מהאי טעמא שאותם ריקקין אינם באים אלא לדבק המרקחת עליהם, כדי שלא יטנפו הידים בדבש, הילכך הוי ליה הרקיק טפלה וברכת המרקחת פוטרה. ע"כ. וכן פסק מרן הש"ע עוד (בסי' קסח ס"ח). וטעמו מבואר דכיון שאין רצונו באכילת הדגן כדרך אכילה, אלא כדי שלא יטנפו ידיו במרקחת, הוי כדין עיקר וטפל, אפילו כלפי הפת, וכדאיתא במתני' ברכות (מד). וכ"כ בבאיור הגר"א (סי' קסח סוף כז). והוסיף (בסי' ריב ס"ק ט), דהוי כמו לדבק, (בסי' רח ס"ב וסי' רד ס"ב).

ברכה על גלידה בנביע פשוט, או בנביע הנקרא טילון.

ב. ועפ"ז כתב בשו"ת יביע אומר (ח"ח חא"ח סי' לא אות ג), שכשאוכל גלידה בגביע שעשוי מקמח חיטה, שאין בו טעם כל כך בפני עצמו, יש לברך על הגלידה שהכל ופטור את הגביע, כי הגלידה עיקר והגביע טפל. ולכן כדין פשטק מרן בש"ע, ונשאר מעט לבסוף, ואוכלו לבדו, א"צ לברך עליו, וכמו שכתבו הסי"ז (סי' קסח ס"ק יא), והמשנ"ב (שם ס"ק מז). משא"כ בגלידה הנקראת קסיסה, שהיא גלידה המונחת בין שני ביסקויטים, שיש לברך על הביסקויטים של הקסיסה ולפטור את הגלידה, כיון שהביסקויטים טובים לאכילה מצד עצמם, ודוקא ברקיקים כתב מרן שיברך על המרקחת ויפטור את הרקיקים, לפי שאין הגאמ מיוחדת באכילתה כמו הביסקויטים. וכן פסק בחזון עובדיה (ברכות, עמ' רפט). ע"ש.

ולפ"ז נראה דה"ה האוכל טילון, שהוא גביע גלידה מוטעם, עם גלידה, שיברך בורא מיני מזונות על הגביע ויפטור הגלידה, כי אף שעיקר כוונתו בשביל הגלידה, מ"מ כיון שקונוה גביע מוטעם שעלתו יותר מסתם גביע, מוכח שכוונתו ליהנות גם מהגביע, ולכן מברך על העיקר ופטור תפילה. ואם אוכל קודם הגלידה, כי קשה בעיניו לאכול קודם מהגביע, כשיגיע לגביע יברך עליו בורא מיני מזונות. ויש מקום לומר שאין בזה משום גורם ברכה שאינה צריכה, כיון שעושה כן משום דרך אכילת בני אדם, והגלידה חביבה עליו ביותר, וכמבואר בעין זה ברמ"א (פ"ס ריב). ואף בששו"ת יביע אומר (ח"ח חא"ח סי' לב בסוף הערה) האריך בשיטות פוסקים בזה, ומשמע שנוטה דעתו להחמיר שלא יקדים לברך על הטפל. מ"מ אינו מוכרח כל כך, כי לא נחית בזה לפסק הלכה. והשתא נראה מה שכתב בחזון עובדיה (ברכות, עמ' רפה ס"א), שאם רוצה לאכול את הבשר תחלה, יברך עליו שהכל ויאכלנו, ושוב יברך במ"מ על האורז. (הרמ"א בהגה סי' ריב). ע"כ. ומשמע שטעמו משום שהבשר חביב לו יותר. ומ"מ כיון שעיקר דין זה דהאגור אינו חובה אלא בגדר מהיות טוב וכנ"ל, לכן יותר נכון לעשות כעיקר הדין לברך רק על העיקר, ומיהו בודאי שהמקדים לברך על החביב יש לו על מה שיסתמך, וכ"מ כיו"ב בכח"כ (סי' ריא ס"ק ה) בשם הקל"ס. וכן פסק בהלכה ברורה (ח"ח סי' קסח ס"א) וז"ל: ואם יש לגביע טעם וחשיבות בפני עצמו ולא נעשה רק כדי להחזיק את הגלידה בתוכו, וכגון גביע שממלאים את הגלידה בתוכו ומצפים אותם בשוקולד ואוכלים אותם ביחד, כגון מה שנקרא טילון, מברך עליו מזונות ופטור את הגלידה, ואם מתחיל קודם באכילת הגלידה מברך שהכל על הגלידה ואחר כך מברך מזונות על הגביע. ע"כ.

ג. ומעתה שורש הספק בנידו"ד האם אולינן בטר דעתו שכוונתו לתפוחי אדמה, וכיון שהדגן רק להחזיק אין לו חשיבות, או שמא כיון שדרך העולם לחשיבות הדגן, בטלה דעתו אצל כל אדם. ולכאורה היה מקום לחלק דדוקא אם לברך או לא דיינינן לפי דרך העולם, וכמו במי ששותה תה חם בבת אחת, שאינו מברך ברכה אחרונה, מהאי טעמא דבטלה דעתו אצל כל אדם, וכעין שאמרו בגמ' פסחים (מד), הנח לכותות הבלבלי וכו'. (וע' בשיטת יביע אומר ח"ח חא"ח סי' יח.) משא"כ בנידו"ד שהספק מה לברך, אם במ"מ או בורא פרי האדמה. אבל ז"א, שהרי כתבו הרא"ש בפסקיו לברכות (פ"ו סי' טו), והטור (סי' רה ס"א), לגבי תומי וברתי שכשהם חיים מברך בורא פרי האדמה, וכשהם מבושלים שהכל, דאישתנו לגריעותא, "ואפילו אם יש מי שחפץ יותר כשהם מבושלים, בטלה דעתו והולכים אחר הרוב". ע"כ. וכ"כ בהגהות מיימוניות (הל' ברכות פ"ה ה"ג אות ו). וכן סתמית הש"ע (סי' רה ס"א), וכתב המשנ"ב (סי' רה וס"ק ז) בשם האחרונים, דמייירי בשומים רבים שדרך לאוכלן חיים וכו'. והטעם שבעודם מבושלים מברך שהכל, משום שאם מבשל אותם בפני עצמם אישתנו לגריעותא, ולכן אף שבישולם עם בשר ונשתבחו, אין השבח מצד עצמם אלא מחמת הבשר שבהם, ולא יתנו השומים בקדרה בשביל עצמם אלא כדי ליתן טעם בבשר, וממילא מקבלים ג"כ טעם מהבשר. ע"ש. הא קמן שגם לגבי סוג הברכה אמרינן בטלה דעתו אצל כל אדם. וכן מבואר כיו"ב ממה שכתב הרא"ש בתשובה (כלל ד סי' טו), שאם בשלו הירקות לצורך מימיהם לתרפואה, כיון שכל העולם מבשלים אותם לאכילה, לא נשתנית ברכת המים בשביל זה, שמבשלים עתה לתרפואה, ואין החולה צריך לאכילת הירקות. ע"כ. והובא בב"י (סי' רה ס"ב). (וע' במג"א ס"ק ז, ומשנ"ב ס"ק ז.) **ומ"מ הדיעת נוטה בנידו"ד לברך האדמה, כיון שאין לו שום ענין באכילת הדגן, אלא להחזיק.**

בשר ביום חמישי
הגאון הרב **אליהו עזריאל** שליט"א

בהלכה ובאגדה

בשעה 20:30 עד 21:15

בבית הכנסת "עטרת יצחק" ברחוב סעדיה גאון 18
ברקאון שמאחורי הביניים של המרכז מסחרי "נחלת יצחק"
כניסוד ושתיה ויגוש לציבור

בברכת שמעו ותחי נפשכם

להצלחת פנחס בן אביבה ורוינ בן זוהרה ז"רז"ס ומשפחתם ברו"ג | לחזרה בתשובה חגית בת רינה גילה | לרפו"ש בנימין בן חפצי, זוהרה ז"רז"ר בת פרחת, רוינ בן פרחת, יוסף בן עדינה, רינה גילה בת שולמית, בלהה בת נינה, נינה בת איסתם מזל טוב, יעקב בן איסתם מזל טוב, משה חיים בן קרן | לעי"נ ניסן בן עדינה, ליוה בת ברכה, רפאל בן רבקה, הרב יוסף ליב בן גיטל לאה | להצלחת חיילי ישראל שיחזרו כולם לביתם בריאים ושלמים בגופם ונפשם, לרפואת כל הפצועים, ולחזרת כל החטופים לביתם בקרוב ממש בריאים ושלמים.